

Plachý spalovač literárních mrtvol

„Nastavování zrcadla“ se kdysi stalo oblíbeným klíčem. Nicméně přesně sedí na nyní vyvstalou situaci, neboť svazek České knihovny, který přináší **tři prózy Ladislava Fukse** ze šedesátých let, nepříjemně nastavuje svou kvalitou a originalitou zrcadlo současné české próze.

ONDŘEJ HORÁK
literární kritik

Stačí se vrátit o osmapadesát let zpátky a představit si tehdejší situaci dnešními očima. Čtyřicetiletý Ladislav Fuks právě debutuje novelou *Pan Theodor Mundstock* a je to úžasný zásah nejen v rámci české literatury. Jenže to není všechno, v roce 1963 totiž rovněž konečně debutuje devětačtyřicetiletý Bohumil Hrabal povídkovým souborem *Perlička na dně*. Což je rozpoložení, jež polistopadová česká literatura nezažila. Představte si, že se dnes v kategorii debut či objev roku budou potýkat takové dvě knihy, které ještě o osmapadesát let později budou tolik znamenat.

Jistě, atmosféra a možnosti tehdy byly docela jiné. Mnozí museli léta čekat na to, aby mohli své knihy publikovat – nejde pouze o Bohumila Hrabala, ale třeba i o Josefa Jedličku, jenž až v roce 1966 vydal prózu *Kde žít nás je v půli se svou poutí*. Josef Škvorecký se zveřejněním *Zbabělci* musel čekat deset let, a přesto to nebylo dost, neboť po vydání v roce 1958 dostal od strnulé kritiky co proto. Bylo ještě brzy.

Vřelé přijetí autorů, kteří nepsali schematicky a podle not socialistického realismu, přišlo až v šedesátých letech. Můžeme dále namátkou z prozaické žně jmenovat *Zlatou renetu* Františka Hrubína, *Ditu Saxovou* Arnošta Lustiga, *Sekyru* Ludvíka Vaculíka či *Směšné lásky* a *Žert* Milana Kundery. Ano, byla to doba, kdy bylo vše regulováno, takže vydávání knih rozhodně nebylo přirozené. Stejně tak to byla doba, kdy se (jak jsme již naznačili) mnohdy po letech nemožnosti či neochoty publikovat otevřely autorské nádrže, často už hrozící protrhnutím. Naštěstí se jednalo o díla dobře cílící vlivu času, a navíc jejich stvořitelé nebyli krátkodeší, své kvality potvrzovali dlouhodobě.

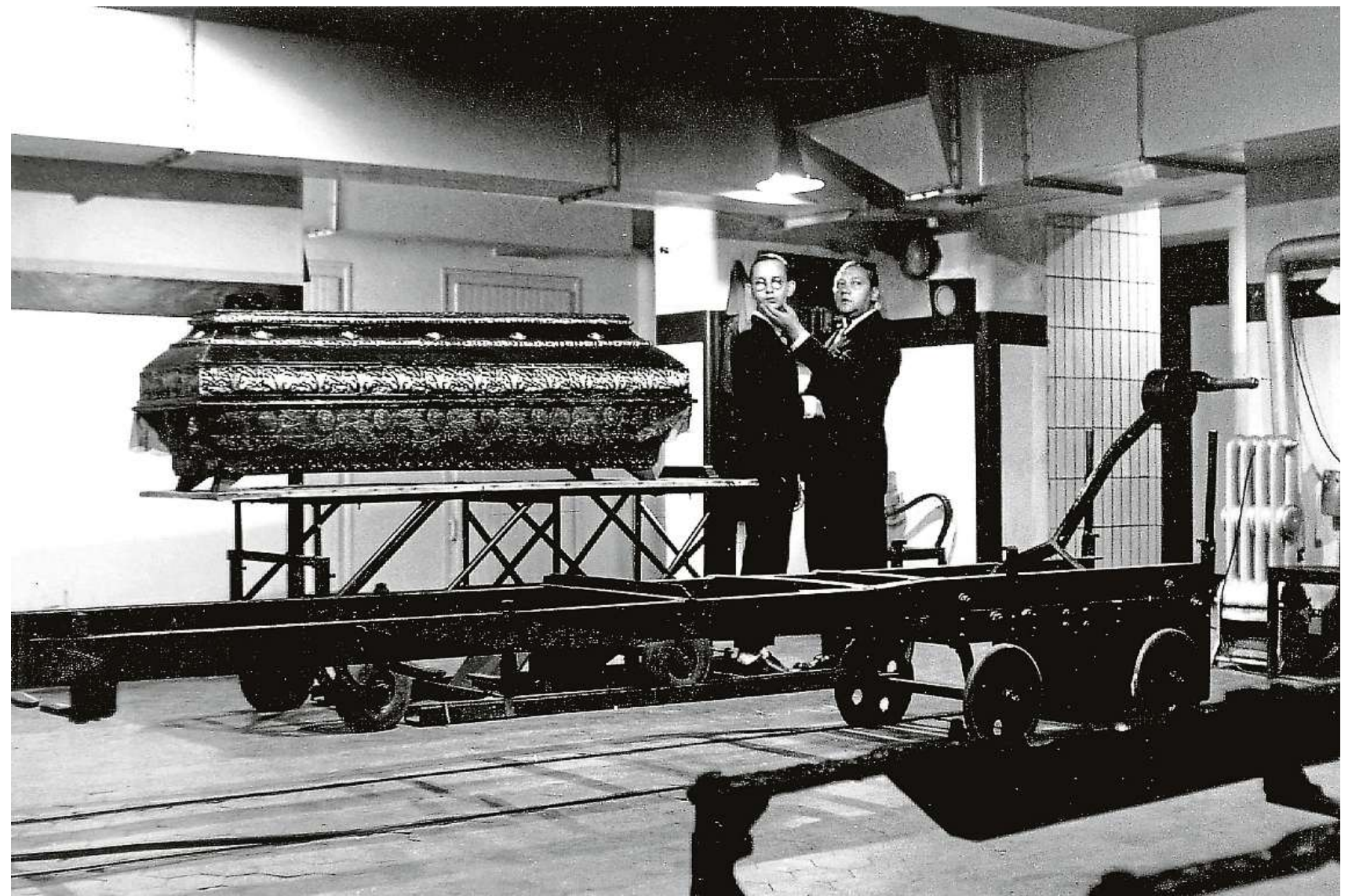
Vedle prvorepublikového období se tak jedná o historickou pasáž, která české literatuře nadělila nejpodstatnější díla, s nimiž se bohužel ta polistopadová nemohou rovnat všem otevřeným možnostem navzdory. S odstupem je evidentní, že jakýmsi posledním zamáváním bylo české vydání *Nesmrtelnosti* (1993) Milana Kundery, přičemž definitivním poklopem, který uzavřel epochu velkých autorů, se stalo vydání *Sebraných spisů* Bohumila Hrabala.

Pro srovnání třeba...

Proto se zdá být velice užitečným fakt, že nyní vychází v rámci České knihovny jako její další svazek *Tři prózy* Ladislava Fukse, kam editor Erik Gilk zařadil vedle debutového *Pana Theodora Mundstocka* díky filmovému zpracování velmi populárního *Spalovače mrtvol* (1967) a novely *Cesta do zaslíbené země* z prozaického souboru *Smrti morčete* (1969). Tímto svazek České knihovny – edice ctihodné, nicméně nepřekvapivě vnímané jako podnik usedlý až konzervativní – de facto vstupuje jakožto živý komentář do děje současné české literatury.

Jedná se totiž o díla, kvůli nimž se nemusí dělat žádný povyk a nepotřebují žádné autorovo sebepropagační angažmá. Osmapadesát let od vydání debutu mluví texty Ladislava Fukse samy za sebe a připomínají současným literátům velmi nepříjemnou věc: opravdu to neokecá! Je to jako rozdíl mezi buřtí, jež si zjedná respekt sama prostřednictvím hromu a blesku, a přehánkou, která nejprve hodně přehání, ale stejně se pak rychle přezene.

Navíc i v literatuře se už dávno jede na výkon. Obvyklý scénář je totiž následující: během rozhovorů – hlavně když se

Nejnámějším dílem z pera Ladislava Fukse se díky brilantnímu filmovému zpracování stal *Spalovač mrtvol*

FOTO ARCHIV FINÁLE

jedná o ty mluvené – se dotazující, jenž knihu většinou neměl čas přečíst, snaží z autora sofistickovanými otázkami vyloučit, o čem jeho dílo vlastně pojednává a jak ho správně číst. Jako kdyby na to tvůrce měl patent... A následně se plynule přejde k dalšímu refrénu, otázce, zda spisovatel chystá již něco dalšího. Rozumějme: ještě nečetl tu předchozí, ale již chce další.

Z toho samozřejmě každý dnešní spisovatel správně usoudí, že je podstatné co nejčastěji publikovat, aby se připomněl, a že nemá cenu příliš se vysilovat samotným dílem. Daleko podstatnější je napřít síly až po jeho vydání na prezentaci. Protože co o knížce řekne její tvůrce, to bude většina opakovat. Ono jim ani nic jiného nezbyvá, když knihu sami nečetli, případně jim chybí odvaha k vlastním názorům. K nedostatečné obeznámenosti zástupců médií se potom věrně tiskne sebestřednost autorů, kteří mluvívali výhradně o sobě, protože kdyby jen zmínili titul typu *Pan Theodor Mundstock*, hned by to na jejich dílo vrhlo nepěkné světlo – které by se tím pádem stalo nepatrným a jaksi nadbytečným.

Válka z odstupu

Ovšem jelikož je tu každý rok cen a v jejich rámci kategorií daleko víc než samotných oceněných titulů, je taky velká šance, že i za takový nedodělek coby spisovatel získáte literární vavříny. Přičemž cenou ověněná kniha, to je teprve něco – ta je totiž daleko přitažlivější než kvalitní kniha bez ocenění. Protože kdo z těch, kteří knihu pořádně nečetli, by si troufl tvrdit, že je kniha kvalitní, když nebyla oceněna? A hlavně – kdo z těch, kteří knihu pořádně nečetli, by si troufl říct, že je nekvální, když přece dostala nějakou tu cenu?

Nikdo se už neptá na renomé dotyčných cen, které pochopitelně renomé nemají – nemohou mít –, neboť jimi nejsou oceňovány tituly jako *Pan Theodor Mundstock* či *Perlička na dně*.

A do toho ještě akademici z Ústavu pro českou literaturu sestavují kompendia *V souřadnicích volnosti* a *V souřadnicích mnohosti*, kde se snaží zaznamenat to nejdůležitější z nejnovějších desetiletí české literatury. Ve skutečnosti ale jde především o to všechny ty tituly a jména zafixovat, abychom je nezapomněli. Kvalitu nahrazuje kvantita, takže výsledkem jsou pojednání, jež příliš zdůrazňují nepřímo naznačují: Vlastně se tak moc nestalo.

Raději se však vraťme k novelám Ladislava Fukse. Hodnotu *Tři prózy* zvyšuje též komentář Erika Gilka. Třeba když

přesně vystihuje Fuksovu pozici při psaní o válce a o holocaustu: „Pro autory i recipienty byla válka a okupace stále ještě součástí nedávné osobní zkušenosti, zároveň však byla realitou natolik vzdálenou, že při jejím zobrazování již odpadla bezprostřední potřeba přímého dokumentování hrůz a zločinů nacismu či oslav hrdinství odboje, a vznikl tak prostor pro literární modelování obecně lidských situací.“

Ladislav Fuks – stejně jako Josef Škvorecký, autor *Sedmíramenného svícnu* – přitom nepatřil k židovským obětem. Nicméně nanejvýš zajímavým momentem je, že nad stránkami těchto knih čtenáře vůbec nenapadne přemítat o tvůrce – všichni se soustředí na obsah, jako tomu bývá u děl řady současných spisovatelů z různých koutů světa, již se věnují totožnému tématu. Jak vidno, ani v tomto směru jsme za ta léta příliš nepokročili: mladí prozaici se s oblibou vracejí do doby druhé světové války, aby tam polapili „závažné“ příběhy.

Nynější vydání *Tři prózy* je přínosné tím, že dostatečně vyzdvihuje *Cestu do zaslíbené země*, jež zůstávala ve *Smrti morčete* nezasažená ukryta

”

Nutno ovšem přiznat, že i *Pan Theodor Mundstock* byl v době svého vydání obviněn z plagiátorství, neboť se příběhově nápadně podobá *Životu s hvězdou* (1949) Jiřího Weila. Avšak další Fuksovy knihy – potvrzující jeho osobitý talent – toto nářčení rozptylují. V otázce příklonu k židovským osudům hrála hlavní roli dozajista empatie. Ostatně je vidět, že ani v *Panu Theodoru Mundstockovi* nebo *Spalovači mrtvol* Ladislav Fuks nechce čí není schopen překročit vlastní zkušenost s protektorátní Prahou. Je proto decentní, pietní a do zachycování dalších fází židovského „přesídlování na východ“ se nepouští.

Je dobré též připomenout vzpomínku Ivana Klímy, redaktora *Pana Theodora Mundstocka*, jak byl Ladislav Fuks vždy okamžitě ochoten jakoukoli redaktorskou výtku naplnit. Ukazuje totiž, že i on sám byl slabým, vystrašeným jedincem,

chlupcem a později mužem – tento motiv prochází řadou Fuksových knih. Erik Gilk v komentáři dále přináší porovnání raného rukopisného fragmentu, kde je *Mundstockův* příběh uchopen poněkud odlišně a on se stává nikoli pasivní obětí, připravující se na nejhorší, nýbrž aktivním hybatelem děje, dokonce dokáže dostat do Švýcarska transport židovských dětí.

Stav ztroskotání

Spalovač mrtvol je primárně atraktivnější, protože přivádí hlavního hrdinu, jenž se postupně proměňuje v nástroj zla. Jako by zde Ladislav Fuks ale měl paradoxně text nejvíce pod kontrolou se všemi návratnými motivy, v důsledku čehož může působit až mechanicky, jak naznačovali již někteří recenzenti. I když rovněž v případě této novely autor teprve postupně přicházel k ideálnímu způsobu, aby bylo evidentní rozštěpení Kopřinkova vnitřního prožívání a vnějšího projevení se. Oslovuje svou ženu „něžná“ či „nebeská“, což mu však nebrání v tom, aby ji později zabil. Jmenuje se Karel, ovšem nechává si říkat Roman.

Což je mimochodem fantasticky vtipná zkratka-komentář k současné politické korektnosti. Protože to, že si někdo říká Roman, ještě neznamená, že my ho vidíme též jako Romana. Protože to, že někomu budeme říkat Roman, jak si přeje, ještě neznamená, že v něm přestane vidět Karla. A především tím, že bude Karel vážně vyžadovat, abychom ho oslovovali Romane, a my mu vyhovíme, se stává směšným nejen on, ale i my... Přejmenováním se zkrátka realita nezmění.

Nynější vydání *Tři prózy* je potom přínosné rovněž tím, že dostatečně vyzdvihuje *Cestu do zaslíbené země* – příběh o Židech, kteří se pokoušejí uniknout konečnému řešení po Dunaji –, jež zůstávala ve *Smrti morčete* poněkud ukryta. Navíc když čtenář může souhlasit s hodnocením editora: „*Cesta do zaslíbené země* představuje snad nejpůsobivější text Ladislava Fukse vypoovídající o holocaustu už proto, že v něm absentuje jakýkoli náznak zlehčujících prostředků autorem běžně užívaných, jako jsou hra se čtenářem, jeho mystifikování, zklamání čtenářského očekávání či zavádějící motivy.“

Už zase nám berou...

Bohumil Hrabal nebyl v souvislosti s Ladislavem Fuksem na začátku článku zmíněn náhodou. Autor *Pana Theodora Mundstocka* jistě dlouhodobě zůstává v Hrabalově stínu, neboť autor *Perličky na dně* je lidovější a „více český“ – nava-

zuje na haškovskou linii české literatury. Nicméně mají pozoruhodně podobný spisovatelův osud. Na konci šedesátých let jako by již přicházelo vyčerpání či aspoň potřeba malé odmlky, u Hrabala signalizovaná *Morytáty a legendami* (1968), náhradním svazkem za dosud nepsaný román *Obsluhoval jsem anglického krále*, u Fukse *Smrti morčete*, jež jako celek přece jen nemá takovou hodnotu jako samotná *Cesta do zaslíbené země*.

I když Ladislav Fuksovi je v předchozím odstavci možná lehce křivdění, protože jaké to vyčerpání, když následně přišel s vynikajícím románem *Myši Natalie Mooshabrové* (1970) a taky *Příběhem kriminálního rady* (1971)? Ovšem oba spisovatelé, o nichž bylo v úvodu řečeno, že čekali na vhodnou dobu k začátku publikování, jako by se během šedesátých let pevně usadili ve spisovatelském křesle a už si podruhé nedokázali představit, že by z něj museli o desetiletí později zase vstát. U Bohumila Hrabala – jehož další dvě knihy *Domácí úkoly* a *Poupata* vydané v roce 1970 se už do knihkupectví nedostaly – to dopadlo známým „sestřihávaním“ vrcholných textů do podivných tvarů či cenzurováním již tak krotkých *Slavnosti sněženek* (1978), u ustrašeného Ladislava Fukse to vyústilo až ve vznik „angažovaných“ textů *Návrat z žitného pole* (1974), *Pasáček z doliny* (1977) a *Stříbrný pantoflíček* (1978).

Dílo Ladislava Fukse je tak z mnoha důvodů živým tématem. Bohužel daleko zajímavějším, než kdo měl letos dostat Magnesii Literu, kdo by ji měl dostat příští rok či zda v současných prózách není příliš cynismu, a jestli se v nich naopak nepíše tuze málo o lidech v exekuci. To jsou jen bebička a nesmysly.

KNiha TÝDNE

Tři prózy

Ladislav Fuks
Vydalo nakladatelství Host, Brno 2021.
520 stran.

Tři prózy

Ladislav Fuks